

MEMLÜK ENTELEKTÜEL TARİHİ – II ULEMÂ AİLELERİ

Editör:
Büşra Sıdika Kaya

IBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ

MEMLÜK
ENTELEKTÜEL TARİHİ - II

Ulemâ Aileleri

MEMLÜK ENTELEKTÜEL TARİHİ - II Ulemâ Aileleri

Editör:
Büşra Sıdika Kaya

Son Okuma

Şeyma Kılıç

ISBN

978-625-8592-29-0

1. Baskı

İstanbul - 2026

İHÜ Yayınları

175

Genel Yayın Yönetmeni

Savaş C. Tali

Yayın Yönetmeni

Ayşenur Alper

Tasarım

İHÜ Yayınları

Kapak Uygulama

İHÜ Yayınları

Mizanpaj Uygulama

Muhammed Muttaki Topcu

Baskı&Cilt

Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Sertifika No: S1796

Memlük entelektüel tarihine giriş - II : ulemâ aileleri / editör Büşra Sıdika Kaya ; son okuma Şeyma Kılıç. -- 1.

Basım. -- İstanbul : İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2026.

304 s. ; 24 sm. -- (İHÜ Yayınları ; 175.).

ISBN 978-625-8592-29-0.

1. Memlükler _Entelektüel yaşam. 2. İslam uygarlığı _Tarih. 3. İlim hayatı _İslam ülkeleri _Tarih.

DS38.6

962.02

Bu kitap, İbn Haldun Üniversitesi Yayın Kurulu'nun 25.12.2025/18 tarih ve sayılı kararıyla yayınlanmıştır.

© Bu eserin tüm yayın hakları, İbn Haldun Üniversitesine aittir. Eleştirel makale ve dergilerde yapılacak kısa alıntılar dışında, bu kitabın tamamı veya bir kısmı, yayıncının izni olmadan yayınlanamaz.

İbn Haldun Üniversitesi Yayınları bir İbn Haldun Üniversitesi departmanıdır.

Yayınevi Sertifika No: S1227 | Ordu Cd. No:3, 34480 Başakşehir/İstanbul

yayinevi@ihu.edu.tr | press@ihu.edu.tr

MEMLÜK ENTELEKTÜEL TARİHİ - II

Ulemâ Aileleri

Editör
Büşra Sıdıka Kaya

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Büşra Sıdika Kaya

İstanbul Üniversitesi'nde XV. yüzyıl Memlük Kahiresi'nde bilgi, ulemâ ve toplum yapısını incelediği doktora tezini tamamladıktan sonra araştırmalarını uluslararası ölçekte derinleştirmiştir. Chicago Üniversitesi bünyesindeki *Mamluk Studies* (Memlük Çalışmaları) ve Bonn Annemarie Schimmel Kolleg gibi uluslararası araştırma çevreleriyle ortak projeler ve atölye çalışmaları yürüten Kaya, sosyal teori ile veri analizini harmanladığı çalışmalarında özellikle network (ilişki ağları) analizi yöntemini kullanarak, modern öncesi ulemâ ağlarını, ulemânın coğrafi hareketliliğini ve bilginin aktarım kanallarını dijital haritalandırma teknikleriyle incelemektedir. Araştırmaları daha ziyade İslam medeniyetinde ulema, medrese, bilgi aktarımı, yükseköğretimin mekânsal haritalandırılması, eğitim müfredatları, modern çağda ulemânın dönüşümü ve İslam toplumlarında bilginin üretimi gibi konulara odaklanmaktadır.

Halen İbn Haldun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak akademik çalışmalarını sürdüren Kaya, evli ve altı çocuk annesidir.

İçindekiler

Önsöz	13
<i>Giriş: Memlûk Entelektüel Tarihini Yeniden Düşünmek:</i> <i>Alanlar, Ağlar ve Aileler</i>	15

Birinci Bölüm Ulemâ Aileleri ve Sosyal Sermaye

Memlûk Kahire'sinde Farklı Mezhepsel Mensubiyetler: Makrîzî Ailesi ve Entelektüel Serüveni	
Kadir Genç	21
Giriş	21
"Ulemâ Ailesi" Kullanımı ve Makrîzî Ailesi	23
Ulemâ Hareketliliği ve Bilgi Aktarımı	30
İlmî ve Siyasî İlişkiler: Elde Edilen Mansıplar	35
Bilginin Üretimi: Metin Üretim Faaliyetleri	39
Sonuç	48
Kaynakça	51

Memlûk Kahire'sinde Bir Medrese İnşa Etmek ya da Elitler Arasında İtibarın Sürekliliği: Bulkîni Ailesi Örneği	
Faruk Uzundere	53
Giriş	53
Bulkîni Ailesi Mensupları	54
İlmî Hareketliliğin Arka Planı	60
Bilgi Ağları	62
Elde Edilen Mansıplar ve Ulemâ Arası Rekabet	68
Entelektüel Bilgi Üretimi	75
Sonuç	78
Kaynakça	82

Entelektüel Hareketlilik ve Elitlerin Varlıklarını Sürdürmesi:

Memlük Topraklarında İbn Cemâa Ailesi

Hamdiyenur Balçık	85
Giriş	85
Şeyh Burhâneddin Ebû İshak b. İbrahim b. Sa'dullah b. Cemâa (ö. 675/1276)	86
Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah b. Cemâa (ö. 733/1333)	87
Ebû Ömer İzzeddîn Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim Sa'dullah b. Cemâa (ö. 767/1365)	93
Ebû İshak Burhaneddin İbrahim b. Abdürrahman (Abdürrahim) b. Muhammed b. İbrahim b. Sadullah b. Cemâa (ö. 790- 1388)	96
Ebû Abdullah İzzeddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah b. Cemâa (ö. 819/1416)	99
Sonuç	100
Kaynakça	102

İkinci Bölüm

Hoca-Talebe Ağları ve Metin Merkezli Süreklilik

Memlük Kâhire'sinde Hadis İlminin Merkezinde Bir Aile: Irâkiler

Fatma Betül Altıntaş	107
Giriş	107
Kıraat'tan Hadis'e: Irâkî Ailesinin Reisi Zeynüddîn Irâkî	108
Irâkî Ailesi ve Hadis İlmi	110
Irâkî Ailesi ve İdarî Görevler	115
Irâkiler ve Bilginin Yeniden Üretimi	118
Sonuç	124
Kaynakça	125

Memlük Kahire'sinin Hanefî Aileleri ve Hadis İlmiyle Olan Münasebetleri

Muhammed Yakup Kepenek	127
Giriş	127
İbnü'l-Adîm Ailesi	130
İbnü't-Türkmânî Ailesi	134
İbnü'l-Furât Ailesi	136
Tefehni Ailesi	138
İbnü'd-Deyrî Ailesi	140
İbnü's-Şihne Ailesi	141
Sonuç	145
Kaynakça	147

**Memlûkler Döneminde Aktivist ve Sıra Dışı Bir Hanbelî Aile:
Teymiyye Ailesi**

Abdülkâdir Demircan	149
Giriş	149
Teşekkül Süreci: Harran'da Teymiyye Ailesi	150
Göç Sonrası: Şam'da Teymiyye Ailesi	154
Teymiyye Ailesinin Entelektüel ve Sosyal Mirası	163
Akaid ve Kelâm	164
Kıraât ve Tefsir	165
Hadis	165
Fıkıh	166
Fıkıh Usulü	166
Dinler ve Mezhepler Tarihi	166
Felsefe ve Mantık	166
Diğer Eserleri	166
Sonuç	168
Kaynakça	170

**Üçüncü Bölüm
Biyografik Yazım ve Otoritenin Temsili**

**Memlûk Kahire'sinde Mezhebi Kim Temsil Eder? Karâfî ve Memlûk
Kahire'sindeki Mâlikî Mezhebinin Temsili**

Sümeyye Olgaç	175
Giriş	175
Bir Âlim ve Bir Başkent: Memlûkler Dönemi Kâhire'sinde Karâfî	176
Memlûk Kâhire'sinde İlmî Müesseseler ve Hoca-Talebe İlişkileri: Karâfî'nin Tedris ve İlmî Faaliyetleri Çerçevesinde	179
Eğitim Öğretim Müesseseleri	180
Hoca-Talebe Münasebetleri	182
Eğitimin Toplumsal ve Sosyal Dinamikleri	186
Kâhire'de Mâlikîliğin Teşekkülü ve Kurumsal Kimliği: Karâfî'nin Mezhep İçindeki Yeri	187
Karâfî'nin Mısır Mâlikî Ekolündeki Konumu: Sentez, Kurumsallaşma ve Yeniden İnşa	190
Karâfî'nin İlmî Yetkinliği	190
Karâfî'de Metodolojik Sentez: Ekoller Arası Fikhî Birikimin Temsili	191
Karâfî'nin Mâlikî Mezhebinin Kurumsallaşmasına Katkıları	192
Karâfî'nin Mâlikî Mezhebinin Yeniden İnşasındaki Rolü	194
Kaynakça	200

Meml�k Tarih Yazıcılığını Kurmak ya da Makrîzî �zerinden Meml�k Tarihini Okumak: Eleştirel ve Tasviri Tarih Yazımı	
Esma Sezer	203
Giriş	203
Makrîzî'nin Hayatı	204
XV. Yüzyıl Mısır Tarihçisi Makrîzî'nin Tarih�iliğini Anlamlandırmaya �alışmak	205
Sonuç	214
Kaynakça	217
Sosyal ve Entelektüel Rekabetin Biyografik Anlatı Metinlerine Yansıması: İbnü'ş-Şihne Ailesi �rneđi	
Büşra Sıdık� Kaya	219
Giriş	219
İbnü'ş-Şihne Ailesi: İlmî Alan, Rekabet ve Aile Stratejileri	223
İbnü'ş-Şihne Ailesi: K�ken, Sosyal Yerleşim ve Entelektüel Süreklilik	229
İbnü'ş-Şihne Ailesi: Mansıp, Akralalık ve Siyasal Kırılğanlık	232
Sonuç	236
Kaynakça	240

Dördüncü Bölüm Şehirler, Merkezler ve Periferiler

Meml�kler Döneminde Mekke'de Bir Ulemâ Ailesi: el-F�s�	
M. Fatih Yalçın	245
Giriş	245
Mekke'de İlmî Hayat ve F�s� Ailesi	246
F�s� Ailesi ve Evlilikleri	249
Sonuç	257
Kaynakça	259
Ek	260
Coğrafyacı Torun Fakih Dede: Meml�k Diyarında İki İbnü'l-Verdi (�. 749/1349)	
Ahsen �a�an	261
Giriş	261
Zeynüddin İbnü'l-Verdi'nin Hayatı	263
İlmî Hayatı	264
Hocaları	267
Talebeleri	268

Eserleri	269
Sirâcüddin İbnü'l-Verdi	271
Eserleri	272
İbnü'l-Verdi Ailesi	272
Sonuç	274
Kaynakça	276
 İki Muhtesibin Gözünden 9.-15. Yüzyıl Kahire'sinin Sosyo-Ekonomik Yapısı: Makrizî ile Aynı Örneği	
Maide Nur Arabacı	279
Giriş	279
7.-9. / 13.-15. Yüzyıllar Arası Memlûk Devleti'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı	281
İki Alimin Kahire Muhtesiplik Görevindeki Rekabeti	283
9.-15. yy. Memlûk İktisadi ve Sosyal Yapısına Dair Kaleme Alınmış Bir Eser; İğâsetü'l Ümme	286
Sonuç	289
Kaynakça	292
 Dizin	
	293

Önsöz

Son kırk yıl içerisinde Memlûkler dönemi İslâm entelektüel tarihine dair çalışmalar, alanın kavramsal sınırlarını ve metodolojik varsayımlarını önemli ölçüde yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Özellikle medrese merkezli, kurumsal ve normatif modellerin açıklayıcılığının sorgulanması bilginin üretim, aktarım ve meşrulaştırılma süreçlerinin daha ilişkisel daha toplumsal ve daha dinamik çerçeveler içerisinde ele alınmasını mümkün kılmıştır. *Memlûk Entelektüel Tarihi II* başlıklı bu eser, söz konusu dönüşümün ulaştığı noktayı hem tematik hem de analitik düzeyde görünür kılmayı amaçlayan kolektif bir çalışmanın ürünüdür.

Bu kitap, Memlûk entelektüel hayatını sabit kurumlar ya da soyut ilmi kategoriler üzerinden değil ulemâ aileleri, hoca-talebe ağları, metin merkezli pratikler ve şehirler arası dolaşım bağlamında ele alan bir yaklaşımı benimsemektedir. Böylelikle bilginin Memlûk dünyasında yalnızca öğretildiği ya da muhafaza edildiği düşüncesinden ayrı olarak sosyal sermaye, sembolik meşruiyet ve siyasal bağlamlarla iç içe biçimde yeniden üretildiği bir pratik olduğu varsayımından hareket edilmektedir. Kitap boyunca izlenen bu perspektif Makdisi- sonrası literatürde belirginleşen metodolojik açılımlarla bilinçli bir diyalog hâlinindedir.

Eserin birinci bölümü, Memlûk Kahiresi merkezli olarak ulemâ ailelerini sosyal ve entelektüel sürekliliğin taşıyıcıları olarak ele almaktadır. Makrîzî, Bulkîni ve İbn Cemâa aileleri üzerine yapılan çalışmalar, mezhepsel aidiyetler, medrese inşası, ilmi hareketlilik ve elit sürekliliği gibi başlıklar etrafında bilginin ailevi hafıza ve sosyal konumlanma yoluyla nasıl yeniden üretildiğini göstermektedir. Bu makaleler ilmi otoritenin bireysel başarıdan ziyade nesiller boyunca biriken sembolik ve sosyal sermaye üzerinden şekillendiğine işaret etmektedir.

İkinci bölümde hoca-talebe ilişkileri ve metin merkezli süreklilik ön plana çıkarılmaktadır. Irâkîler, Hanefî aileler ve Teymiyye ailesi örnekleri üzerinden hadis ilminin Memlûk dünyasındaki dolaşımı incelenirken ilmi bilginin yalnızca disiplinler sınırları içinde olmayıp mezhepsel, ailesel ve polemikçi bağlamlar içerisinde de anlam kazandığı ortaya konulmaktadır. Bu bölümde yer alan çalışmalar metinlerin -icâzetler, şerhler ve rivayet zincirleri aracılığıyla- ilmi ağların

kurulmasında oynadığı kurucu role özel bir dikkat göstermektedir.

Üçüncü bölüm, biyografik yazımı Memlûk entelektüel dünyasının aynası olarak ele almakta ve ilmi otoritenin metinsel temsiline odaklanmaktadır. Karâfi, Makrizî ve İbnü's-Şihne örnekleri üzerinden tabakat ve tarih yazımının tarafsız anlatılar olmadığı aksine mezhepsel temsillerin, rekabetlerin ve hiyerarşilerin metin düzeyinde yeniden üretildiği alanlar olduğu gösterilmektedir. Bu bağlamda biyografik literatür yalnızca bilgi kaynağı olarak anlamlandırılmayıp ilmi alanın sınırlarını belirleyen söylemsel bir pratik olarak okunmaktadır.

Kitabın son bölümü ise mekânsal perspektifi genişleterek Memlûk entelektüel hayatını Kahire merkezli bir anlatının ötesine taşımaktadır. Mekke, taşra şehirleri ve farklı idarî bağlamlar üzerinden ulemâ ailelerinin konumlanışı ele alınmakta, merkez-çevre ilişkilerinin ilmi üretim üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Bu çalışmalar, Memlûk dünyasında bilginin yalnızca merkezde yoğunlaşan bir olgu olmadığını, şehirler arası dolaşım ve çok katmanlı mekânsal ilişkiler aracılığıyla şekillendiğini göstermektedir.

Memlûk Entelektüel Tarihi II, sunduğu bu çok katmanlı analizlerle Memlûk araştırmaları alanına yeni örneklerin yanı sıra yeni okuma imkânları da kazandırmayı hedeflemektedir. Ulemâ ailelerini, ağları ve metinleri merkeze alan bu yaklaşım, İslâm entelektüel tarihinde ne üretildiği sorusunu, bilginin kimler tarafından, hangi ilişkiler içinde ve hangi toplumsal şartlarda üretildiği bağlamında cevap arayan bir çerçevede ele almaktadır. Bu yönüyle eser, Memlûk dönemini aşan bir metodolojik tartışmaya katkı sunmayı ve İslâm entelektüel tarihine dair çalışmalarda ilişkisel ve eleştirel yaklaşımların imkânlarını genişletmeyi amaçlamaktadır.